

Utdrag ur Icke våld! - handbok i fredlig samhällsförändring av Klaus Engell-Nielsen, Annika Spalde och Pelle Strindllund. Utgiven på Karneval förlag 2008.

Icke våldets grundpelare

Kärnvapenbasen Faslane, Skottland. Pelle minns: Bussdörrarna öppnas med en väsning. Vi blir avsläppta hundra meter från porten. Det är en kylig morgon och den fuktiga luften drar in från havsviken. Jag är glad att jag har klätt på mig. ”Skynda på” ropar någon. ”Fler poliser kommer.” Jag är nervös, vill springa, men Klaus rop lugnar mig. ”Ingen brådska. Vi tar det lugnt och fint.” Annika och jag sätter oss på våra sittdynor. Klaus och Gabriella rullar ut ett liggunderlag. Vi sitter i en ring. Gabriella plockar upp fikaten ur en kasse.

Plötsligt dånar hiphopmusik. Ett tiotal tjejer börjar dansa på rad. De böjer sig framåt och åt sidorna, och studsar omkring som i en rockvideo. Det är fortfarande mörkt ute men ingången där vi sitter och de dansar är upplyst av kraftiga strålkastare. Det är som att vara på konsert. Vi andra jublar och klappar händer. ”Bravo!”, ropar jag. ”Braa-vo!”

De ställer upp sig som cheerleaders, hejklacksanförare. I var sin hand har de pompoms, tjocka knippen med remsor. ”Try to stop us...”, ropar de på cheerleadersvis. De sträcker ut armarna och skallrar med pompomsen. ”...Not a chance!”

Deras energi, humor och självironi får mig på bra humör. Vi skrattar. Den massiva grinden bakom oss har skjutits igen. Intill mig står en bil på tomgång. Det bildas en kö av bilar. Vi har stängt basen.

På stängslet spänner Jan och Marianne från Läkare utan kärnvapen upp en banderoll: ”Kärnvapen är farliga. I Nordkorea, Europa. Överallt.”

Fler poliser kommer. De börjar med vår grupp. Vi sitter närmast grinden och är inte fastkedjade. De ställer sig i en cirkel runt omkring oss. Annika bjuder på kakor. Jag tar en av vindruvorna – de är stora, kärnfria, söta – och bjuder poliserna ovanför oss. De avböjer.

Vid polisbussen söks jag igenom. Polisen drar ner dragkedjan på vindjackan, sedan fleecjackan, och därefter huvtröjan – och upptäcker ännu en tröja. ”Du är väl förberedd” säger han med ett skratt och sveper med händerna över min överkropp. Hans händer skjuter ner i mina byxfickor, rör runt i dem, och klämmer längs benen ner mot kängorna.

Jag försöker skämta. ”Det var ganska skönt, lite som massage.”

Mellan poliserna som arresterade mig ställs jag upp för ett polaroidfoto. Vi står tätt intill varandra och vänder oss mot fotografen. Bakom honom välver sig natten. De flammar till i mörkret. Jag ler in i blixten.

Polisbussen går på tomgång. Avgasdoft och den tidiga morgonens kyla tränger in. Tur att jag har långkalsonger på mig. Ur polisernas walkie-talkies hörs röster, frågor, uppmaningar och pip.

Jag är mycket foglig.

”Du har blivit arresterad för ’Breach of the Peace’. Förstår du vad det innebär?”

”Yes, Sir”, svarar jag.

En ung polis kommer tillbaka och frågar om jag har några tatueringar eller piercingar.

”No, Sir.”

”Det här låter som en datingservice”, säger Patrick som sitter i sätet intill mig. Vi skrattar. Polismannen ler. ”Ja, jag har ju ditt telefonnummer.”

En polis öppnar dörren till förarsätet. Ska jag sätta på lite musik åt er?

Gryningen kommer. En buss med arresterade finnar stannar intill. Vi vinkar. En tjej skickar

slängkyssar till oss.

När vi lämnar basen ser vi parkerade bilar längs vägen. Anställda står och röker i en klunga. Gräset är daggvått.

Martin Luther King och Gandhi betraktade ickevåld som ett sätt att praktisera kärlek i politiken. Att älska sin nästa som sig själv var ett moraliskt bud som inte bara var tillämpligt på privata relationer utan också på samhällsnivå. I ett tal i augusti 1967, mindre än ett år innan han skulle mördas av en prickskytt, förkunnade King: ”Ett av historiens största problem är att begreppen kärlek och makt oftast ställs emot varandra som varandras motsatser. Kärlek likställs med att man avsäger sig makten och makt med att man avvisar kärleken. Det vi behöver är en insikt om att makt utan kärlek är hänsynslös och kränkande och att kärlek utan makt är sentimental och urvattnad. När makten är som bäst” – här avbröts King av applåder från åhörarna – ”utgörs den av kärlek som verkställer rättvisans krav.”^[1]

För Gandhi och King var ickevåld en livsfilosofi. Många andra, bland dem ickevåldsforskaren Gene Sharp, betraktar istället ickevåld som en strategi för politisk förändring. Sharp poängterar att ickevåldskamp handlar om vad människor gör, inte vad de tror. Icke våldskamp har i regel använts av människor som betraktar våld som acceptabelt under vissa omständigheter, skriver han. ”För att effektivt använda sig av ickevåldsaktioner behöver folk inte vara pacifister eller helgon. Icke våldsaktivism har huvudsakligen och framgångsrikt praktiserats av ’vanligt’ folk.”^[2]

Icke våld som livsfilosofi eller som strategi för politisk förändring? Det finns ingen anledning att ställa de två synsätten mot varandra. Under nittonhundratalet utfördes omfattande ickevåldskampanjer av stora folkmassor, från Bombay till Belgrad. I dessa folkmängder fanns människor med olika slags världsåskådning. Det är en styrka hos ickevåldet att många olika människor dras till det: fromma människor som King och Gandhi; slipade strateger som den pensionerade generalen Edward B. Atkeson, en av Sharps medarbetare; revolutionära socialister och samhällsengagerade liberaler.^[3]

För alla ickevåldsutövare handlar ickevåld om att aktivt motarbeta våld och orättvisor, något som är mer omfattande än att enbart avstå från våldsanvändning. Och alla ickevåldsutövare framhåller fredligt motstånd som ett alternativ både till passivitet och till väpnad kamp.

Vi inspireras av båda uppfattningarna – ickevåld som livsfilosofi och som ett tillvägagångssätt att förändra samhället – och i den här boken finns de båda med. För oss tre berör ickevåld både val i vardagen och hur vi ser på våra liv. Det handlar om vilka produkter vi väljer i affären, men påverkar också långsiktiga livsval, som Var ska jag bosätta mig? Ska jag ta det här jobbet? Vad vill jag lägga min tid på? I ickevåldstraditionen från Gandhi försöker man hålla ihop det lilla och det stora, vardagen och världspolitiken. Icke våldsutövare har engagerat sig i en rad olika samhällsfrågor. För oss har arbetet för global rättvisa, vapenedrustning och djurens rättigheter blivit en del av att leva ickevåld. Att försöka gå bortom fördomar, att bemöda sig om att se en medmänniska också i politiska motståndare, att hellre utsätta sig själv för risker än skada andra – också sådant har blivit viktiga delar i vår livshållning.

Det som ger ickevåldet dess unika kraft för social förändring, i vardagslivet och i politiken, är enligt vår uppfattning kombinationen av:

- motstånd mot våld och förtryck,
- där omsorg visas om alla,
- och där ickevåldsutövarna försöker förverkliga sin samhällsvision här och nu.

Motstånd mot våld och förtryck

När vi svenskar tänker på begrepp som våld och förtryck leds tankarna lätt till andra länder och kontinenter: könsstympning av flickor i Afrika, avrättningar i Kina, kriget i Irak. Att vi är medvetna om övergrepp i andra delar av världen är bra. Det är angeläget att reagera på uppenbara kränkningar – sådana finns även i vårt land: homosexuella misshandlas på väg hem från krogen, på skolgårdar blir mobbade tonåringar slagna av sina skolkamrater – men lika viktigt är att vi anstränger oss för att få syn på dolda former av förtryck. Våldet är inte alltid synligt och uppenbart. Det finns ofta närmare än vi tror. Den vänlige grannen i den välskötta villan misshandlar sin hustru. Grisar och hönor sitter inspärrade i djurfabriker en bit utanför staden. Flyktingar kommer till vårt land från områden dit Sverige skickat vapen. Kläderna i butikerna är billiga för att arbetarna i Sydostasien arbetar till ynkliga löner.

En av ickevåldets grundbultar är aktivt motstånd mot våld och förtryck. För att förstå ickevåld behöver vi därför börja med att titta närmare på hur våld, makt, lydnad och motstånd förhåller sig till varandra.

Att söka upp och gå i närkamp med våldet. Icke-våldstraditionen kännetecknas av att aktivisterna söker upp våldet för att försöka stoppa det. Svenska fredsvänner tar sig in på Bofors fabriker i Karlskoga för att undersöka vilka vapen som tillverkas där och vart de ska exporteras. Israeliska människorättsaktivister åker till palestinska familjer vars hus hotas av demolering och sätter sig framför det för att skydda bostaden. Amerikanska aktivister åker omkring på små vägar nära gränsen mellan Mexiko och USA för att leta efter människor som riskerar att dö av törst under sitt försök att ta sig in i USA.

Att gå i närkamp med våldet kan innebära risker. Amerikanen Brian Willson blev överkörd och förlorade sina ben vid en aktion där man blockerade järnvägsräls för att hindra amerikanska vapen på väg till Centralamerika. Under medborgarrättskampen i USA dödades många svarta; i Montgomery, Alabama, finns en minnessten där namnen på 40 män, kvinnor och barn som förlorade sina liv står inskrivna. Amerikanskan Rachel Corrie blev i mars 2003 överkörd och dödad av en av den israeliska militärens bulldozrar när hon försökte förhindra att den raserade ett hem där en palestinsk familj, två föräldrar och tre barn, bodde. Svenska fredsaktivister som hamrar på vapen döms till fängelse och stora skadestånd.

Icke-våldsfolk fröjdas inte över umbäranden. Riskerna söks inte för dess egen skull. Det finns inget romantiskt i att bli skadad, även om det sker för en ädel sak. Däremot hävdar ickevåldsutövare att det ibland kan vara nödvändigt att ta risker eller göra uppoffringar för rättvisans skull.

Övertag korrupperar. Det finns relationer där den ena parten är mycket starkare än den andra, men där relationen ändå är god. Föräldrars förhållande till sina barn och människors relationer till sina älskade sällskapsdjur är ofta exempel på detta. Men när en part är mäktigare än en annan följer ofta missförhållanden. Det är frestande att använda sin överlägsna makt för att tillskansa sig fördelar. Det händer i vår vardag: när chefer och överordnade missbrukar sin makt; när storasyster kör med småsyskonen i sandlådan. Det händer i världspolitiken: när USA:s regering beslutar att invadera ett annat land eller när internationella handelsavtal sluts på de rika ländernas villkor.

Det är lätt att tänka att missförhållanden beror på okunskap hos makthavare eller allmänhet. ”Vet man det rätta så gör man väl det rätta?” Men folk avstår ogärna från privilegier. Ett historiskt exempel kan illustrera hur människor och företag som tjänar på orättvisor ofta kämpar hårt för att bevara dem.

När engelska aktivister i slutet av sjuttonhundratalet började ifrågasätta bruket att fånga in afrikaner, slå dem i bojor och skeppa dem över Atlanten för att låta dem slita på brittiska plantager i

Västindien, svarade de som tjänade pengar på verksamheten med en kampanj. Politikerna i London uppvaktades. PR-kampanjer sjösattes. Slaverilobbyn tryckte och spred till exempel åtta tusen exemplar av en pamflett som beskrev hur varje slavfamilj i själva verket levde lyckligt i ”ett mysigt litet hus med trädgård, med gott om grisar och fjäderfä”. De finansierade också en musikal i London som visade vilken omsorg slavägarna hyste för sina slavar.^[4] Det räcker alltså sällan med att upplysa förtryckarna och allmänheten om att en orättvisa föreligger. Det behövs kamp.

Makt som lydnad. En insikt som genomsyrat ickevåldsrörelser sedan Gandhi är att folket, de som drabbas av orättvisor, har tillgång till ett mycket effektivt redskap: olydnad. ”Om folk bara förstod att det är omänskligt att lyda orättfärdiga lagar, så skulle ingen tyrann kunna förtrycka dem”, skrev Gandhi. Makt bygger på lydnad. En makthavares makt är beroende av hans undersåtars medgivande. Det behövs statliga tjänstemän, officerare och soldater, poliser och domare, som utför makthavarens önsknings. Det krävs också att de övriga samhällsmedborgarna accepterar styret. Utan andras stöd är härskaren maktlös. Denna princip gäller i diktaturer och demokratier, i familjen och i arbetslivet. En tyrannisk chef kan styra och ställa bara så länge de underordnade tar honom på allvar.

Detta är en förståelse som öppnar upp många möjligheter. Om makt är beroende av samarbete så kan ju människor sluta samarbeta när makten missbrukas. Genom att vi drar tillbaka vår lydnad urholkas de härskandes makt. I själva verket är denna makt skänkt från oss alla till dem. Och vi kan sluta skänka makt om vi vill.

Annika minns: Det var ”tea-time” i Risleyhäktet, det vill säga dags för dagens huvudmåltid. Den serverades alltid klockan 16.15, lite väl tidigt tyckte jag. Det var som vanligt trångt i den lilla matsalen; vi var tjugoåtta kvinnor som bodde på avdelningen. Maten skickades upp i en liten hiss från köket ett par våningar ned. Den här eftermiddagen var det dock inte en hel måltid som kom upp. Av någon anledning fanns det bara potatis och några kokta blomkålsbitar i kantinerna. Folk började klaga. ”Det här är ju inte klokt. Är det meningen att vi ska klara oss på detta?” Vakten på vår avdelning såg besvärad ut men sa att tyvärr är läget som det är, antagligen hade de sjukfrånvaro bland personalen i köket.

Då säger en av kvinnorna ”Jag tycker inte att vi ska acceptera detta. Jag tycker att vi vägrar att lämna matsalen tills vi får bättre mat.” Jaa, vilken bra idé! Alla verkar vara med på noterna. De vänder sig mot mig och Ann-Britt. ”Ni kan ju sånt här, ni får hjälpa oss.”

Vi meddelar vårt beslut till vakten. Han går bort till sitt kontor. Eftersom det är helg ska vi låsas in på rummen precis efter maten. Kanske blir han orolig för att han inte ska få komma hem i tid denna dag. Men vad ska de göra? Släpa iväg oss?

Det går en stund. Jane håller sig nära Ann-Britt eftersom hon tycker att det hela känns lite olustigt.

Så hörs hissens gnissel. Upp kommer korvar och biffar. Alla jublar. Vi lyckades!

Åskådarens ansvar. Ofta kan det vara svårt för den förtryckte att göra motstånd. Killen på skolgården som omringas av sina mobbare är fullt upptagen med att försöka försvara sig själv. Kvinnan på bussen som får rasistiska kommentarer slängda mot sig av ett ungdomsgäng är för rädd för att ge dem svar på tal. I sådana situationer vilar ansvaret på åskådarna. De som är medvetna om vad som sker bör skrida till handling fastän de inte är direkt inblandade. Denna grupp kallas inom ickevåldstraditionen för tredje part. Första och andra part är förövare och offer.

Priset för motstånd kan också vara högt för offret. Under många år har svenska fredsobservatörer skickats till Guatemala för att med sin närvaro ge ett visst skydd åt byar som varit utsatta för våldsangrepp från militären. En utlänning kan i en sådan situation påtala övergrepp utan att det

innebär samma risker som för byborna.

Sätt att konfrontera våld. Det finns många sätt att konfrontera våld utan att själv använda våld. I ickevåldstraditionen används framför allt två metoder.

Att vägra samarbeta med förtrycket är den första. Ingen bör vara direkt medskyldig i våld och förtryck. Att sluta mobba, att lämna sitt jobb om arbetsuppgifterna är oetiska, att vägra köpa produkter från djurfabriker, att upphöra med en militär ockupation, att sluta investera i vapenindustrin är exempel på sätt att dra undan sin delaktighet i förtryck.

Den amerikanske filosofen och människorättsaktivisten Henry David Thoreau skrev år 1849: ”Det är inte en människas självklara plikt att ägna sig åt att utplåna ett missförhållande, även om det har enorma proportioner: man kan ha andra legitima uppgifter att ägna sig åt; men det är hennes plikt att åtminstone tvätta händerna rena från det, och att, om hon inte vidare tänker på det, inte i realiteten ge det sitt stöd. Om jag ägnar mig åt andra sysslor och tankar, måste jag åtminstone först förvissa mig om att jag inte gör det sittande på någon annans axlar. Jag måste stiga av honom först, så att han kan ägna sig åt sina tankar han också.”^[5] Att vägra samarbeta kan också handla om att inte inställa sig för militärtjänst, att inte köra tåget om det är lastat med vapen, eller att inte genomföra företagsledningens beslut om de är omoraliska.

Den andra metoden är att ingripa. Ibland är det nödvändigt att aktivt blanda sig i andras förehavanden. Ryska mammor, organiserade i rörelsen Soldatmödrakommittén, åkte på 90-talet till Tjetjenien och hämtade hem sina söner från militärförläggningarna. De ansåg att Rysslands krig mot Tjetjenien innebar en katastrof för både ryssar och tjetjener och därför borde upphöra. Ingriper gör också den som säger ifrån när arbetskamraterna talar illa om en kollega som inte är närvarande, eller när någon drar en främlingsfientlig vits.

I kapitlet Miljoner aktioner finns många fler exempel på dessa ickevåldsmetoder.

Motstånd skapar dialog. När Martin Luther King i april 1963 satt häktad i Birmingham, Alabama, var det någon som smög till honom en tidning. Där kunde han läsa ett uttalande från en grupp vita religiösa ledare. De kritiserade Kings och medborgarrättsrörelsens arbetsmetoder, som enligt dem var för aktivistiska. De svarta borde inte demonstrera och göra civilolydnadsaktioner, som också kallas ”direkta aktioner”, utan istället satsa på förhandling med makthavarna. På pappersbitar som smugglades ut ur cellen skrev King sitt svar. ”Ni har alldeles rätt i att efterlysa förhandlingar. Detta är faktiskt själva syftet med aktionerna. Direkta aktioner med ickevåld siktar till att åstadkomma en sådan kris och skapa ett sådant spänt läge att ett samhälle som konsekvent vägrat förhandla tvingas att ta itu med problemet. De siktar till att synliggöra problemet så att det inte längre går att nonchalera det.”

King visste vad han talade om. Upprepade gånger hade svarta ledare försökt att förhandla med den vita politiska eliten i Söderns städer, men dessa var ointresserade av seriösa samtal. Det låg inte i deras intresse; ett oförändrat läge var det bästa för dem. Många engagerade människor befinner sig i dag i samma situation som medborgarrättsaktivisterna 1963. De ignoreras. Maktobalansen hindrar en möjlig dialog. Ett aktivt motstånd mot förtrycket kan vara nödvändigt för att motparten ska lyssna.

För att sammanfatta: Vi bör söka upp våldet där det finns och agera även om vi inte själva är direkta offer för orättvisorna. Genom att vägra att delta i oetiska sysslor eller genom att handgripligen inskrida mot destruktiv verksamhet – också när den skyddas av lagar – kan vi sätta käppar i hjulet för orättens maskineri.

Med omsorg om alla

Annika minns: Tillbaka till polisstationen där vi ett halvår tidigare hade tillbringat ett par dygn. Nu hade vi gripits igen, vid samma ubåtsvarv. När vi kom till stationen möttes vi av vänliga leenden och glada hälsningar. Det kändes nästan som att återse vänner. Officer Davids, den ansvarige polisen, undrade hur vi haft det sedan sist. Han tackade för kortet som jag och Ann-Britt hade skickat till dem från fängelset. Det var fint med den respekt som fanns mellan oss och poliserna. Att vi kunde mötas som människor och uppskatta saker hos varandra även om vi hade olika åsikter.

Några månader senare, när jag är tillbaka i Hammarkullen, Göteborg, kommer ett paket med posten. Det är min halsduk och mina vantar, som hade blivit kvar på polisstationen. Med en liten hälsning från Officer Davids.

Människor som kämpat för samhällsförändring har ofta tagit för givet att kampen handlar om att underkuva motståndarna. Åtskilliga gånger har revolutionärer dödat sina politiska rivaler när de har kunnat, något som till exempel skedde efter revolutionerna i Frankrike 1789 och i Ryssland 1917. I ickevåldsrelser hävdar man istället att samhällsrebeller bör visa omsorg om alla, också om de som försvarar och upprätthåller förtrycket.

Att inte medvetet skada någon annan betraktas av många som en avgörande etisk princip. Omsorgen synliggör det goda samhälle som vi vill ha, där alla behandlar varandra jämlikt och med respekt. Icke-våldsfolk har också upptäckt att omsorgen underlättar i det konkreta arbetet för en bättre värld. Genom att behandla motparten vänligt gör man det enklare för dem att överge sin ståndpunkt och sluta stödja förtrycket. Respekten visar dem att de inte behöver vara rädda för hämnd om deras sida skulle förlora kampen. Det blir också svårare för motparten att använda våld mot aktivisterna om dessa visar sig vara trevliga människor.

Mänskligheten består inte av två skilda kategorier: goda och onda; hyggliga och tarvliga. Vi är sammansatta. Vi har goda och dåliga sidor. Ibland är vi förövare, andra gånger offer; ofta är vi passiva åskådare. En människa som betar sig illa i en situation kan vara omtänksam i en annan. Samma människa kan försvara förtryck vid ett tillfälle, för att vid ett annat handla rätttrådigt.

De som utövar ickevåld försöker undvika att förakta och svartmåla andra. ”Människan och hennes handlingar är två skilda ting”, skrev Gandhi. ”Medan en god handling bör vinna gillande och en ond ogillande, förtjänar den som utför handlingen, den må vara god eller dålig, alltid aktning eller medlidande, vilket nu fallet är. ’Hata synden och inte syndaren!’ är en föreskrift som visserligen är ganska lätt att fatta, men sällan tillämpas, och därför sprider sig också hatets gift i världen.”^[6]

Medborgarrättsaktivisten och feministen Barbara Deming (1917–84) använde bilden av två händer. ”Med en hand säger vi till ... en förtryckare, eller till ett orättvist system. Sluta med det du gör! Jag vägrar att erkänna den roll som du väljer. Jag vägrar lyda dig. Jag vägrar att samarbeta med dina krav. Jag vägrar bygga murarna och bomberna. Jag vägrar betala för vapnen. Med den här handen kommer jag att gripa in mot det felaktiga du gör. Jag vill försvåra ditt liv.

Men så lyfter ickevåldsförespråkaren den andra handen. Den är öppen och utsträckt. Med denna hand säger vi: Jag släpper inte taget om dig eller kastar ut dig från den mänskliga gemenskapen. Jag har hopp om att du kan göra ett bättre val än du gör nu, och jag kommer att vara där när du är redo. Vare sig du tycker om det eller inte, så hör vi ihop.”

Ett annat sätt att tolka vad som sker i agerandet mellan ickevåldsaktivister och deras motpart lyfter fredsforskaren Stellan Vinthagen fram i sin doktorsavhandling om ickevåld. Han menar att det i samma relation, till exempel från en aktivist gentemot en soldat, finns två olika sidor: en personstödande aspekt och ett rollmotstånd. Det personstödande handlar om att se och bejaka den andres ”behov av bland annat näring, trygghet, meningsfullhet och gemenskap”. Den andres roll däremot ”bekämpas i den utsträckning som den ingår i ett vålds- och förtryckssystem”.^[7]

Denna kombination av konfrontation med det destruktiva och omsorg om individerna ger ickevåldet dess särskilda kraft. Upproriska människor som uppför sig aggressivt avfärdar folk i allmänhet som bråkstakar. Vänliga människor som påtalar orättvisor uppskattas ofta, men kan inte alltid åstadkomma så mycket om de inte också försöker stoppa våldet. Människor som griper in mot förtrycket men vägrar att överge sin respektfulla attityd – de utmanar. De är svårare att avfärda än de aggressiva, de är svårare att ignorera än de snällt skötsamma. Vänliga rebeller har en särskild möjlighet att visa på orättfärdigheten och tala till människor.

Det är inte alltid lätt att hysa omsorg om motparten. Rädsla, ilska och frustration leder ofta bort från omsorg. En svensk djurrättsaktivist krossade i hemlighet en fönsterruta på en pälsbutik. Efteråt medgav han att det inte var någon lyckad aktion. Handlingen sprang ur hans frustration över förtrycket av djuren, förklarade han.

Lev visionen

När Innerdalen i södra Norge skulle ödeläggas på grund av ett stort dammbygge flyttade miljöaktivister in i dalgången för att leva där. De byggde en by, brukade marken och skapade en bygemenskap. De skapade alternativa energisystem. På somrarna bjöd de in människor till kurser i gamla hantverk. Genom sin närvaro bjöd de motstånd: dammbygget kunde inte äga rum om inte byborna tvångsförflyttades. Samtidigt visade miljöaktivisterna vilken typ av samhälle de ville ha: småskaligt och miljövänligt.[\[8\]](#)

I 1940-talets Harlem, New York, gick svarta och vita medborgarrättsaktivister till samma badhall och badade trots att den var segregerad. De väntade inte på att myndigheterna skulle avskaffa raslagarna.

Aktivister i Food not Bombs serverar gratis vegomat till hemlösa. Självfallet anser de att sådant arbete är hela samhällets ansvar, men de väntar inte på att andra ska lösa problemet.

Djurvänner öppnar fristäder för djur som räddats undan djurfabriker, där de får leva goda, långa liv. De väntar inte på att statsledningen ska göra förtrycket av djuren till en prioriterad fråga.

I hundratals städer världen över finns LETS-ekonomier (Local Exchange and Trading System). Medlemmarna har en egen valuta som gör det enklare för människor att utbyta varor och tjänster, något som stärker lokal företagsamhet och sociala nätverk. De är missnöjda med det dominerande ekonomiska systemet, som bygger på ränta, men väntar inte på att en ny ordning ska falla ner från himlen.

Den gemensamma nämnaren för dessa ickevåldshandlingar är att aktivisterna börjar bygga ett nytt samhälle redan här och nu. Detta är ett av ickevåldets kännetecken; att inte bara säga nej och gripa in utan att också ge utopin form. Det ska vara tydligt vad för slags värld som aktivisterna vill bygga. Genom att utopin förverkligas, om så för ett ögonblick, tvingas omgivningen att ta ställning. Handlingar går inte att slå ifrån sig på samma sätt som man kan med ord och argument. Svenska folkrörelser har ”varit låsta vid trycka-på-metoder snarare än dra-med-metoder”, skriver fredsaktivisten Per Hengren. ”En övergång till metoder där vi använder oss av exemplets makt skulle förändra de radikala rörelsernas roll i samhället på ett betydande sätt. Förslag går alltid att avfärda som orealistiska och naiva. Men levande exempel som redan är verkliga fungerar som inspiration och utmaning. Exemplets makt är inte bara en slogan. Uttrycket visar att det är lättare att ta verkliga exempel på allvar än idéer.”[\[9\]](#) Att aktivister går före och gestaltar sin vision innebär inte att de tror att de på egen hand kan avskaffa missförhållanden som skyddas av lagar. För att åstadkomma genomgripande samhällsförändringar krävs ofta lagändringar, det vill säga beslut i politiska institutioner som Sveriges riksdag och EU-kommissionen. Det händer att folkmassor som kämpar med ickevåld lyckas genomföra en samhällsrevolution – som de indiska självständighetsaktivisterna under Gandhis ledning – och därmed övertar statsmakten. Men i ett land som Sverige är aktivisternas roll oftare att visa på möjliga samhällsordningar, lyfta upp dolda

förtryck, inspirera, utmana – och hoppas att allmänhet och politiker följer efter.

Att leva visionen – Gandhi kallade denna aspekt av ickevåld för det konstruktiva programmet. Det innefattade ”byutveckling, utveckling av småskalig industri och självförsörjande skolenheter som utvecklade både intellektuella och manuella färdigheter”.^[10] Genom att leva tillsammans i så kallade ashrams, klosterliknande kollektiv på landsbygden, övade Gandhis efterföljare sig i att tillämpa ickevåld i vardagen, som att ödmjukt tjäna varandra och leva enkelt. De skolade sig i organisering. De gjorde gemensamma aktioner och tränade sig på så vis i att bedriva politiskt ickevåld.

Dagens västerländska ickevåldsutövare saknar ofta ett sammanhang där de i vardagen kan öva sig i ickevåld. Aktivisterna åker kanske på helgkurser eller deltar i aktionsveckor. Men sedan beger de sig tillbaka till sina vanliga liv. Det innebär att tid och utrymme att fördjupa färdigheterna inte ges. Det är ett problem. Icke våld är inte bara värderingar utan också en social praktik som man behöver öva sig i. Det är inte säkert att det går att bygga en stark ickevåldsrörelse utan sammanhang och gemenskaper som består över en längre tid. Detta innebär inte att ickevåld är något som endast kan utövas på heltid, eller att ickevåldsaktivister måste bo i ett motståndskollektiv. Att tillhöra ett ickevåldssammanhang kan innebära – för att bara ge två exempel – att man bor i samma stadsdel och regelbundet möts för måltider och eftertänksamma samtal kring vad som bör göras, eller att man ingår i en aktionsgrupp som består över tid, där deltagarna med jämna mellanrum kommer samman för att reflektera och utföra aktioner.

Vissa vänstertraditioner har haft en ”efter revolutionen”-tankegång. Nu ska vi inte kämpa för kvinnans frigörelse, det löser vi när vi etablerat socialismen. Vänsterpartier har sagt sig kämpa för demokrati samtidigt som de styrts av starka ledare. Icke våldsfolk avvisar detta förhållningssätt. Mål och medel hänger ihop. Det kommer alltid att vara ett avstånd mellan oss och idealsamhället; som människor är vi ofullkomliga. Men det bör inte vara stora avvikelser mellan framtidsvisionen och sättet som vi arbetar på. Om vi vill att det framtida samhället ska kännetecknas av jämställdhet mellan könen måste den principen tillämpas redan idag. Om vi vill skapa ett mer demokratiskt samhälle behöver vi experimentera med demokratiska arbetsätt i våra egna rörelser. Det framtida samhället skapas här och nu.

Missförstånd om ickevåld

Det finns många missuppfattningar om begreppet ickevåld. Här följer några.

Allt är ickevåld. Icke våld är en utmanande, originell samhällspraktik. Genom att kalla allt politiskt arbete utan våld för ”icke våld” förlorar begreppet sin mening. Vi har stor respekt för människor som engagerar sig i partipolitik. Den som sitter i kommunens byggnadsnämnd utför ett viktigt arbete. Den som författar en insändare till lokaltidningen deltar också hon i demokratin. Det är ett utmärkt sätt att hålla det offentliga samtalet igång. Men varken arbetet i byggnadsnämnden eller insändarskrivande bör betecknas som ickevåld. Arbetet saknar en konfrontationsaspekt; det går inte i närkamp med våldet. Det gestaltar heller inte på något konkret sätt visionen, det samhälle man vill skapa.

Icke våld fungerar inte i praktiken. ”Icke våld är en fin tanke men det fungerar inte i praktiken”, hävdar en del. Icke våld har dock visat sig vara en effektiv metod för samhällsförändring. Många av de genomgripande samhällsförändringar som skedde i slutet av 1900-talet var ickevåldsliga. Vi gav flera exempel i inledningen, andra är störtandet av diktator Marcos på Filippinerna, avskaffandet av apartheid i Sydafrika och övergången till demokrati i Chile i slutet av 1980-talet.

Också under hänsynslösa samhällsregimer har ickevåld visat sig vara en effektiv metod. Britterna i Indien var brutala men indierna drev ut dem genom ickevåld. När judiska män, som var gifta med ickejuda tyska kvinnor, tillfångatogs i Berlin 1943 för att föras till koncentrationsläger samlades

kvinnorna utanför polisstationen och krävde deras frigivning. Efter en tids protester gav Gestapo med sig. Männerna frigavs. Den tyska ockupationen av våra grannländer bekämpades bland annat med ickevåldsaktioner. Över nittiofem procent av de norska lärarna vägrade öppet att undervisa i den nationalsocialistiska läran, trots att de beordrades till det av den pronazistiska regering som tyskarna hade tillsatt. I Danmark valde arbetare att gå hem tidigare från jobbet som en motståndshandling.

Det är viktigt att utmana föreställningen att våld är obehagligt men effektivt, och ickevåld trevligt men ineffektivt. I inbördeskrig och interna konflikter världen över – från Sri Lanka till Baskien – dödas och lemlästas människor på båda sidor år efter år utan att några politiska problem blir lösta. Militära lösningar visar sig gång på gång vara katastrofer. Ett aktuellt exempel på detta är USA:s invasion av Irak.

(Naturligtvis är inte ickevåld lösningen på alla politiska problem. För att komma till rätta med samhällsproblem som arbetslöshet, sjukskrivningar och trafikolyckor behövs andra former av åtgärder.)

Icke-våld innebär avståndstagande från våld i alla situationer. För oss tre är ickevåld inte en absolut moralisk princip om att man under inga omständigheter får använda sig av våld, utan ett projekt som utforskar vilken samhällsförändring som kan uppnås med fredliga medel. Det är ickevåldets möjligheter i vår tid som står i centrum för vårt intresse, snarare än hypotetiska frågor som ”Hade Hitlerregimen kunnat besegras med ickevåldskamp?” eller ”Vad gör du om en beväpnad seriemördare tränger sig in i ditt hem?” Sådana tankeexempel kan vara intressanta, men vi behöver inte veta svaret på dessa frågor för att ta ställning till den mera brännande och aktuella frågan: ”Hur vill vi, som lever i Sverige i det begynnande tvåtusentalet, arbeta mot allt våld och förtryck som finns i vårt land och i andra delar av världen?” Anhängare av ickevåld har skilda uppfattningar om ifall våld kan vara berättigat, och i så fall under vilka omständigheter. Också vi tre som skriver den här boken har olika syn på den saken. Någon fullständig samstämmighet är inte nödvändig. För att människor ska kunna arbeta tillsammans med ickevåld räcker det med att de är ense om att de, i just den kamp de bedriver, inte vill använda sig av våld.

Icke-våld är något för ungdomar. I samband med att Klaus, då 38, och Annika, då 37, arrangerade en manifestation vid ett slakteri i Skara kommenterade domprosten i lokaltidningen att ”alla ungdomar som vill något ska uppmuntras”. Ofta antas att aktivister är unga människor. Äldre aktiva osynliggörs. Också om sextioåringar har deltagit i en manifestation kan tidningarna skriva att ”ungdomarna fördes bort av polisen”. Detta kan vara en försvarsmekanism. Aktivismen oskadliggörs. Utmaningen tillåts inte drabba. ”Det är inget för mig som fyllt trettio.” Det kan också vara ett sätt att förringa engagemanget. Ungdomar behöver man inte ta riktigt på allvar. ”Det är en fas som de går igenom.”

Men ickevåld är för alla. I Sverige utgör unga människor en betydande del av aktivisterna, men i andra länder är det tvärtom: där är det äldre människor som håller uppe rörelserna. I England har vi arbetat tillsammans med många sextio- och sjuttioåringar i kampanjer mot kärnvapen. I Tyskland drabbades NATO-soldater av något oväntat vid en manöver i mitten av 1980-talet. Åttahundra pensionärer följde efter deras stridsvagnar i skogen och blockerade vägar och stigar så att manövern fick avbrytas.

Olika yrkesgrupper har använt ickevåld i sitt fredsarbete. Läkare, lärare och advokater tillhörde de grupper som deltog i blockaderna mot kärnvapenbasen i Mutlangen, Tyskland. I januari 1987 satte sig nitton domare på vägen framför basen. Under kampanjen för att förhindra motorvägsbygget genom Bohuslän på 80-talet deltog poliser – som trädkramare. Lars Eric Persson, tillförordnat vakthavande befäl vid Uddevallapolisen, blev med sin sovsäck gripen och bortförd från det träd som han skyddade.

Människor med olika bakgrund arbetar med ickevåld. År 1988 stod trädkramaren Amanda Peralta inför rätta. ”Jag kommer från Argentina, där militärdiktaturen såg mig som en brottsling och satte

mig i fängelse”, förklarade hon inför Stenungsunds tingsrätt. ”Sverige tog emot mig och mina barn och på detta sätt räddas våra liv ... Min tacksamhetsskuld gentemot Sverige är väldigt stor.” Att ha ”försökt rädda människorna och naturen, barnens hälsa och livsglädje” betraktade hon inte som något brott och yrkade därför på att bli frikänd.[\[11\]](#)

Polisstationen i Clydebank, Skottland. Pelle minns: Cellen mäter cirka 3 gånger 2,5 meter. På ett rött betonggolv ligger en blå galonmadrass. Det är sängen. Faktiskt är den bekvämare än de liggunderlag som jag har sovit på de senaste nätterna. Det finns inget fönster men genom de tjocka glasklumpar som är inmurade i taket släpps dagsljus in. I ett hörn står en toastol i rostfritt stål. Jag blir glad när jag ser den. I de svenska arrestceller och häkten där jag vistats, har jag alltid behövt ringa på vakterna för att gå på toaletten. Dörren är av massivt stål. Där finns ett kikhål så att vakterna kan se in i cellen. Luckan i celldörren öppnas och vakten, en sextioårig man med glasögon på nästippen, sträcker in en låda mat: indiska pakoras (friterade grönsaksbollar), potatis och grönsaker. Till det starkt svart sockrat te.

Ventilationen mullrar och det vibrerar i hela cellen. Det är lite kyligt och jag sveper in mig i filten – men annars känns det bra. Poliserna är trevliga och jag har fått med mig min bok, tidning och mina kort med tyska glosor. Jag läser och slumrar.

Plötsligt öppnas dörren; jag ska flyttas till en annan cell. Där hälsas jag välkommen av Tukko och Anton. De tre madrasserna är utlagda i hästskoform i cellen.

Steg i korridoren. Gummisulorna gnisslar mot betonggolvet. Röster. En polis talar till en fånge i en cell intill. ”Your ID-number?” Fångarnas svar hörs aldrig. Bara frågorna. ”Vegan, vegetarian or meat?” ”Black tea? With sugar?”

I den gråa målarfärg som har strukits över dörren har någon ristat in ”Love is the answer.”

Luckan i vår dörr är öppen. Kanske är det meningen att vi på så sätt ska få lite bättre luft. När jag sticker ut näsan genom den känner jag dock en odör som liknar avloppsstank. Jag ställer mig vid dörren och lyssnar. Det är färre ljud på kvällen än på dagen. Dörrar som öppnas och stängs. Någon visslar.

En ny dag. Av långkalsongerna och Hellyhansensockarna gör jag en kudde.

Doften av mat sprider sig i korridoren. Vi hurrar. Lunch är på gång. Maten är den samma som frukosten: vegokorvar, vita bönor och potatis.

Väntan fortsätter. Tukko knackar i väggen, sjunger högt på finska. Han är röksugen och viker papperssvalor av de ark som vi fått att skriva på. De krasar när han kastar dem mot väggen. Han tar upp en, viker till den, kastar på nytt.

Han pillar med en frigolitmugg, plockar sönder den i bitar. Hoppas sedan upp och struttar några steg på den lilla yta som bildas mitt i cellen, mellan våra tre madrasser. Han visslar Internationalen. Läger sig på nytt på madrassen. ”Fuck, fuck, fuck”, säger han med finsk brytning. Anton sover invirad i filten. Det långa håret ligger utspillt över madrass och golv.

Nästföljande dag: Tukko vrider sig på madrassen. Pillar därefter med papperslappar. Knackar i väggen. Trummar på låren. Anton ligger med uttryckslös min och puttar en blyertspenna fram och tillbaka över golvet. ”Jag börjar förstå hur instängda djur känner det”, säger han.

Brev från de andra. Alla har skrivit en hälsning. Olika handstilar. Olika pennor. Gabriella skriver att hon upptäckt att hennes tjocka Harry Potter-bok kan användas som huvudkudde. Pappersarken cirkulerar mellan oss tre. Det känns bra. Att tillhöra en gemenskap som arbetar tillsammans för något viktigt, att vara en liten del i något större – det tillhör det bästa livet har att erbjuda. Det är i

alla fall min erfarenhet.

Strax efter fem på kvällen blev vi släppta. Det var fortfarande ljust ute. På ett räcke vid vägen gick en av finnarna balansgång med mjuka steg och höftrörelser. Den akrobatische, han som klättrat upp på den höga trebenta ställning som de hade rest vid basens södra ingång. Luften var fuktig. Det blåste. Den skotska flaggan – två vita band som tvärsgående löper över ett blått fält – vajade ovanför polisstationen. Jag lät den svala luften blåsa över ansiktet och tog djupa andetag.

Stämningen var hög i bussen tillbaka. Vi kände oss glada över att allt hade gått så bra. På kvällen firade vi genom att gå på café i Glasgows stadskärna.

[1] Carson, red. (2000), s. 349.

[2] Sharp (2005), s. 21.

[3] För en översikt över ickevåldets historia, se Vinthagen (2005), kapitel 3, samt Spalde & Strindlund (2004), kapitel 6.

[4] Hochschild (2004).

[5] Thoreau (1997[orig.1849]), s. 13.

[6] Gandhi (1996), s. 289.

[7] Vinthagen (2005), s. 294.

[8] Vinthagen (2005), s. 377.

[9] Herngren (1999), s. 265.

[10] ”Gandhi, Mohandas Karamchand”, Nationalencyklopedin.

[11] Dejke, red. (1989), s. 99 ff.